

Østfolds glassvinger (Lepidoptera)

GRO REIERSEN O. AASE & THOR JAN OLSEN

Aase, G.R.O. & Olsen, T.J. Østfolds glassvinger (Lepidoptera). *Natur i Østfold* 19(1):116-120.

Glassvinger er rasktflygende, vepselignende sommerfugler som det foreligger få opplysninger om i Østfold. I 1999 ble sotglassvinge funnet ny for Østfold på Råkil, Sarpsborg, den tiende Østfold-arten av 13 i Norge. Sotglassvinge og epleglassvinge er rødlistet som sjeldne (R) i Norge.

Gro Reiersen O. Aase & Thor Jan Olsen, P.B. 1062 Valaskjold, 1705 Sarpsborg, e-post: thor-jan.olsen@norges.bank.no

Innledning

En av våre mer ukjente sommerfuglfamilier er glassvingene (Sesiidae). I Europa er det kjent 109 arter glassvinger (Lastuvka & Lastuvka 1995, De Freina 1997). Av de 13 norske artene er 10 funnet i Østfold. Som voksne (imago) er de dagflygende solelskende. Larven lever i trær eller på urter. Deres utbredelse og økologi er dårlig kjent sammenlignet med mange andre stor-sommerfugler.

Etterligner veps

Glassvingene blir avvist av naturens jegere på jakt etter velsmakende insekter, fordi mange av dem ligner veps. Fenomenet kalles gjerne mimicry, det vil si at artene etterligner andre arter for å beskytte seg. Et vanlig fenomen innen mimicry er at arter som smaker vondt gjerne har sterke farger. Lignende arter vil da kunne bli tatt for å være uspiselige, selv om de skulle være velsmakende nok. Andre igjen, som glassvingene, ligner dyr som stikker, og blir unngått av den grunn.

De ser ut som veps, fordi kroppen ofte er svart med gule tverrstriper, vingene holdes bakover skrått ut fra kroppen. Dessuten er vingene delvis glassklare. Vanligvis har sommerfuglenes vinger skjell som danner de mange vakre farger og mønstre som er typisk for denne ordenen. Men hos glassvingene faller de fleste skjellene av ved første flyturen, og resten danner karakteristiske kantlinjer og flekker.

Letttest å finne som larve

På grunn av deres anonyme tilværelse som voksne har man måttet lete etter larvene for å kunne konstatere artene. Larvene lever i stammen på trær eller urter, og man må se spesielt etter utvendige spor, som for eksempel hevelser på stammen, gnagespon og lignende. Larvene er gjerne gulhvite med svart hode, kan minne om larvene av spøkelsessvermere og andre larver som lever et skjult liv. Puppene er også langstrakte og har mange bevegelige deler.

Østfoldartene

Som nevnt er det funnet 10 arter i Østfold. Ingen av glassvingene har offisielle norske navn (publisert), men det foreligger utkast fra Navnekomiteen i Norsk Entomologisk Forening (Leif Aarvik pers. medd.). Den korte omtalen av de enkelte artene er etter Fibinger & Kristensen (1974). Funn som ikke er hentet fra litteratur (Tangen 1999) er fra Leparb-databasen (Leif Aarvik pers. medd.).

Bringebærglassvinge

Bringebærglassvinge *Pennisetia hylaeiformis* (Laspeyres, 1801) er en av våre vanligere arter. I eldre bringebærkratt kan den finnes i større antall. Larvene kan vi finne i nedre stammedeler eller i eldre røtter. Forvingene er smale og nokså

mørke. Bakkroppen har 3-6 gule tverrstriper. Det klare feltet i vingespissene har bare to gjennomgående årer (fig. 1). Forvingens lengde (heretter betegnet FV) er 9-14 mm. Funn: Hvaler, Spjærøy-Kjelvika, PL080490 (WGS84), 6.VIII.1981 Sven Mo Johansen (Tangen 1999). Sarpsborg, Tune-Råkil PL196750 (WGS84), 24.VII.1989 Thor Jan Olsen (Tangen 1999). Hvaler, Asmaløya-Huser, PL109482 (WGS84), 28.VII.1990 Harald Hjelde (Tangen 1999). Moss (usikker stedsangivelse), NL940890 (WGS84), 28.VII.1916, Emil Barca (Tangen 1999).

Stor ospeglassvinge

Stor ospeglassvinge *Sesia apiformis* (Clerck, 1759) er relativt vanlig. Larven lever i de nedre deler av stammen av eldre osper og seljer. – Sommerfuglens vinger er bredere og mer gjennomskinnelige enn hos forrige art. Hvert bakkroppsledd har mer eller mindre gult i det mørke. Kroppen ganske kraftig bygget (fig. 2). FV er 15-21 mm. Funn: Hvaler, Gravningen, 20.VII.1944, H.E. Tambs-Lyche. Rygge, Sildebauen, 12.VII.1980, L. Aarvik. Fredrikstad, Fredrikstad, VII.1977, F.E. Klausen. Sarpsborg, Var-teig, VII.1917 E. Barca.

Sotglassvinge

Sotglassvinge *Paranthrene tabaniformis* (Rottemburg, 1775) er rødlisteart som sjelden (R) ble funnet for første gang i Østfold i 1999, da to eksemplarer dukket opp ved Råkil i Sarpsborg. Forfatterne fant to dyr i en overbygd veranda etter å ha prøvd ut duftlokking. Larven lever i "galler" på grener eller nederst på stammer av gamle osper. Karakteristisk trekk ved det voksne dyret er de mørke forvingene som ingen av de andre artene har. Blåsvart bakkropp med 3-4 gule tverrstriper (fig. 3). FV er 11-14 mm. Funn: Sarpsborg, Råkil, 26.VII.1999, Thor Jan Olsen & Gro Reiersen O. Aase.

Stor bjørkeglassvinge

Hos stor bjørkeglassvinge *Synanthedon scoliaeformis* (Borkhausen, 1789) lever larven mellom barken og veden på gamle bjørkestammer. Den voksne kjennes lett på den rød-

orange bakkroppsspissen (fig. 4). FV er 12-16 mm. Funn: Sarpsborg, Tune-Råkil PL196750 (WGS84), 10.VI.1992, Thor Jan Olsen (Tangen 1999). Råde, Åven NL994764 (WGS84), 3.VII.1997, Rune Christensen (Tangen 1999).

Oreglassvinge

Larven av oreglassvinge *Synanthedon spheciformis* (Denis & Schiffermüller, 1775) finnes mest i or, men også i bjørk. Den går i stammen, men er også funnet i stubber. Den voksne har en gul tverrstripe på bakkroppen, gule langsgående striper på brystdelen, og gule "føtter" (fig. 5). FV er 12-15 mm. Funn: Halden, 27.VI.1888 W.M. Schøyen. Sarpsborg, 4.VII.1876, J.P.B. Grimsgaard.

Liten bjørkeglassvinge

Larven av liten bjørkeglassvinge *Synanthedon culiciformis* (Linnaeus, 1758) lever i veden, eller mellom barken og veden, i bjørk og av og til or. Sommerfulgen har et rødt bånd på bakkroppen, og det er rødt ved forvingenes feste (fig. 6). FV er 9-12 mm. Funn: Hvaler, Asmaløya-Huser PL109482 (WGS84), Sommerhalvåret 1980/90-tallet, Leif Aarvik (Tangen 1999).

Liten seljglassvinge

Larven av liten seljglassvinge *Synanthedon formicaeformis* (Esper, 1783) lever i stammen på krypvier og selje, og kan avsløre seg ved at gnagespon skyves ut av borehullet. Den voksne har tydelig røde flekker i vingespissene, og på hver side av bakkroppens spiss er det en hvit flekk (fig. 7). FV er 7-11 mm. Funn: Rygge, Sildebauen, 17.VII.1999, L. Aarvik.

Epleglassvinge

Epleglassvinge *Synanthedon myopaeformis* (Borkhausen, 1789) er rødlistet som sjelden (R) i Norge (Direktoratet for Naturforvaltning 1999). Den er funnet i Sildebauen i Rygge (Leif Aarvik), og ved Råkil i Sarpsborg. Larven er funnet i mange forskjellige frukttrær, rogn og pil. Sommerfuglen kan minne om en liten form av liten bjørkeglassvinge, men har ikke noe rødt ved vingeroten (fig. 8). FV er 8-9 mm. Funn: Rygge,

Sildebogen NL968770 (WGS84), 4.VII.1994, Leif Aarvik, (Tangen 1999). Sarpsborg (usikker stedsangivelse) PL200730 (WGS84), 13.VII.1879, Jens Peter Børhildus Grimsgaard (Tangen 1999).

Ripsglassvinge

Larven av ripsglassvinge *Synanthedon tipuliformis* (Clerck, 1759) lever i gamle stammer av rips og lignende busker. Hos sommerfuglen er de røde flekkene på vingespissene store. Hannen har fire tverrbånd på bakkroppen, hunnen har tre (fig. 9). FV er 7-9 mm. Funn: Sarpsborg, 3.VII.1871, J.P.B. Grimsgaard.

Engglassvinge

Larven av engglassvinge *Bembecia ichneumoniformis* (Denis & Schiffmüller, 1775) lever i røttene av forskjellige urter som rundskolm, tiriltunge osv. Vingspissmerkene er litt utflytende orange. Vanligvis mange gule tverrbånd på bakkroppen (fig. 10). FV er 7-10 mm. Funn: Moss, Jeløya (usikker stedsangivelse) NL900900 (WGS84), 6.VII.1991, Sigurd Andreas Bakke (Tangen 1999). Rygge, Sildebogen NL968770 (WGS84), 4.VII.1980, Leif Aarvik (Tangen 1999). Sarpsborg, Tune-Vister PL151741 (WGS84), 15.VIII.1998, Thor Jan Olsen (Tangen 1999). Halden, Enningdalen-Kirkeboen PL452324 (WGS84), 6.VIII.1998, Thor Jan Olsen (Tangen 1999).

Få funn

Til tross for at bare to av artene er rødlistet, har vi få funn av de fleste artene. Flere arter er funnet i de fleste av Sør-Norges fylker, 4-5 er også funnet i Nord-Norge. Men det er stort sett spredte funn. Den sjeldne sotglassvingen er funnet i 8 fylker, men ble funnet for første gang i Østfold i 1999. Den enda sjeldnere epleglassvingen er hittil bare funnet i Akerhus og Østfold, svært få funn.

Det er all grunn til å tro at alle glassvingene er langt mer utbredt enn funnoversikten gir inntrykk av. Det er derfor viktig at alle funn av glassvinger blir rapportert i fremtiden.

Potensielle Østfoldarter

Det er kanskje mulig å finne en eller to arter til fylket. Den ene er vepseglassvingen *Sesia melanocephala* (Dalman, 1816) som er funnet i Akershus. De to siste kjente norske artene er stor seljegglassvinge *Sesia bembeciformis* (Hübner, 1819) som er funnet kun i Sør-Trøndelag og er rødlistet som sårbar (V) (Direktoratet for Naturforvaltning 1999), og fjellglassvinge *Synanthedon polaris* (Staudinger, 1877), som lever stort sett på polarvier. Det er lite trolig at disse finnes i Østfold.

Muligens kan *Aegeria vespiiformis* (Linnaeus, 1761) som er kjent fra Sverige finnes her. Den lever spredt i Norden, spesielt på eik, men også på andre edelløvtrær.

Takk

Leif Aarvik, Ås og Per Tangen, Askim takkes for opplysninger om registreringer, utbredelse og annen informasjon om fylkets glassvinger.

Litteratur

- Direktoratet for Naturforvaltning 1999. Nasjonal rødliste for truede arter i Norge 1998. *DN-rapp. 3-1999*:1-161.
- Fibiger, M. & Kristensen, N.P. 1974. The Sesiidae (Lepidoptera) of Fennoscandia and Denmark. *Fauna Ent. Scand* 2:1-91.
- Freina, J.J. de & Witt, T.J. 1997. *Die Bombyces und Sphinges Westpalaearktis* 4. Forschung & Wissenschaft, München. 432pp.
- Tangen, P.A. 1999. Sjeldne storsommerfugler i Østfold. *Fylkesmannen i Østfold, miljøvern. rapp. 4-1999*:1-313.
- Lastuvka, Z. & Lastuvka, A. 1995. *An illustrated Key to European Sesiidae*. Brno.

Fig. 1. Bringebærglassvinge *Pennisetia hylaeiformis* tegnet av Roland Johansson i Fibinger & Kristensen (1974). Forvingens lengde (heretter kalt FV) er 9-14 mm.

Fig. 4. Stor bjørkeglassvinge *Synanthedon scoliaeformis* tegnet av Roland Johansson i Fibinger & Kristensen (1974). FV 12-16 mm.

Fig. 2. Stor ospeglassvinge *Sesia apiformis* tegnet av Roland Johansson i Fibinger & Kristensen (1974). FV 15-21 mm.

Fig. 5. Oreglassvinge *Synanthedon sphecoformis* tegnet av Roland Johansson i Fibinger & Kristensen (1974). FV 12-15 mm.

Fig. 3. Sotglassvinge *Paranthrene tabaniformis* tegnet av Roland Johansson i Fibinger & Kristensen (1974). FV 11-14 mm.

Fig. 6. Liten bjørkeglassvinge *Synanthedon culiciformis* tegnet av Roland Johansson i Fibinger & Kristensen (1974). FV 9-12 mm.

Fig. 7. Liten seljglassvinge Synanthedon formicaeformis tegnet av Roland Johansson i Fibinger & Kristensen (1974). FV 7-11 mm.

Fig. 9. Ripsglassvinge Synanthedon tipuliformis tegnet av Roland Johansson i Fibinger & Kristensen (1974). FV 7-9 mm.

Fig. 8. Epleglassvinge Synanthedon myopaeformis tegnet av Roland Johansson i Fibinger & Kristensen (1974). FV 8-9 mm.

Fig. 10. Engglassvinge Bembecia ichneumoniformis tegnet av Roland Johansson i Fibinger & Kristensen (1974). FV 7-10 mm.